

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARİ KORUMA - RESTORASYON PROGRAMI**

**1885-1923 YILLARI ARASI İSTANBUL'UN FATİH VE
BEYOĞLU İLÇELERİNDEKİ SIRA DIŞI CAMİLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÖNÜL ÇELİK

İSTANBUL, 2021

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARİ KORUMA - RESTORASYON PROGRAMI**

**1885-1923 YILLARI ARASI İSTANBUL'UN FATİH VE
BEYOĞLU İLÇELERİNDEKİ SIRA DIŞI CAMİLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÖNÜL ÇELİK

(180211006)

Danışman

(Prof.Dr.M.Bülent Uluengin)

İSTANBUL, 2021

07/ 07/2021

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mimarlık Anabilim Dalı'nda 180211006 numaralı Gönül ÇELİK'in hazırladığı "1900-1923 Yılları Arası İstanbul'daki Osmanlı Eklektik Camilerinin Değerlendirilmesi" konulu Mimarlık Türkçe Tezli Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 07/07/2021 Salı günü saat 17 :00 'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** karar verilmiştir.

Düzeltilme verilmesi halinde:

Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı .../.../20... tarihinde, saat ...:.... da yapılacaktır.

Tez Adı Değişikliği Yapılması Halinde: Tez adının "1885-1923 Yılları Arası İstanbul'un Fatih ve Beyoğlu İlçelerindeki Sıra Dışı Camiler" şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Tarih	İmza
(Danışman) Prof. Dr. M. Bülent ULUENGİN	07/07/2021	KABUL
Prof. Dr. Suphi SAATÇI	07/07/2021	KABUL
Doç. Dr. Sibel HATTAP	07/07/2021	KABUL
(İkinci Danışman) *.....	.../ .../20...
*.....	.../ .../20...

*2. Danışman varsa doldurulacak

BEYAN BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağılı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

GÖNÜL ÇELİK

TEŐEKKÜR

Öncelikle, tez konusunu seçmemde beni yönlendiren, bilimsel desteğini esirgemeyen ve çalışma sürem boyunca tez danışmanlığımı yapan değerli hocam Prof. Dr. M. Bülent Uluengin'e teőekkür ederim. Yardım ve destekleriyle her zaman yanımda olan aileme ve arkadaşlarıma, manevi desteği ile her zaman yanımda hissettiğim sevgili nişanlım Muhammed Oy'a teőekkürlerimi sunarım.

Gönül Çelik

İmza

1885-1923 YILLARI ARASI İSTANBUL'UN FATİH ve BEYOĞLU İLÇELERİNDEKİ SIRA DIŞI CAMİLER

Gönül Çelik

ÖZET

1900-1923 yılları arasında İstanbul'daki Osmanlı eklektik camilerini konu alan bu çalışma dört ana bölümden meydana gelmiştir.

Giriş bölümü, geleneksel cami anlayışından farklı olarak, milliyetçiliğin artmasıyla Türk mimarlarının batıda etkisini gösteren eklektiksizm akımından etkilenerek özgün bir mimari yaklaşım gösterdikleri açıklanmıştır.

Birinci bölüm, 20.yy'ın ilk çeyreğinde Avrupa'da ortaya çıkan Neoklasisizm akımının doğuşu ve bu akımın Türk mimarları üzerindeki etkisi ele alınmış, Türkiye'de toplumsal süreçlerin değişikliğe uğramasıyla 'modernleşme' kavramı gündeminde mimaride 'ulusal kimlik' arayışına adım atıldığı hakkında bilgi verildikten sonra İstanbul'un çeşitli bölgelerinde modern bir kent algısı oluşturan düzenlemeler yer almaktadır.

İkinci bölüm, 'sıra dışı' kavramının ne olduğu hakkında açıklama yapılmış ve bu kavrama paralel bir şekilde uyum gösteren İstanbul'daki camiler ele alınmıştır. Camiler hakkında bilgi verilirken önce tarihi, mimar özellikleri bahsedilip o camiye sıra dışılık katan tasarım özellikleri hakkında bulgulara yer verilmiştir.

Üçüncü bölüm sıra dışı camiler oluşturulurken Osmanlı Devleti'nde, Cumhuriyet'in ilanıyla girilen yeni yapılanma ele alınmış ve bu değişimin meydana gelmesinde etkili olan dönemin akımı, Sanayi Devrimi'yle ortaya çıkan yeni malzemeler ve yeni üslup kaygısıyla yola çıkmış mimarlar hakkında bilgi verilmiştir.

Dördüncü bölüm, tezde adı geçen sıra dışı camilerin özellikleri ve Birinci Ulusal Mimarlık döneminin getirdiği eklektik özelliklerin ezber bozan

yaklaşımından bahsedilmektedir. Bunun yanında bu tez çalışmasının meydana gelmesinde gerekli bilgilere ulaşmak için hangi metot ve materyallerden faydalandığı ele alınmıştır .

Anahtar kelimeler ; sıra dışı, camii, Birinci Ulusal Mimarlık, eklektik

**EXTRAORDINARY MOSQUES IN FATİH AND
BEYOĞLU DISTRICTS OF İSTANBUL BETWEEN 1885-
1923**
Gönül Çelik

ABSTRACT

This study, which deals with the Ottoman eclectic mosques in Istanbul between 1900-1923, consists of four main parts.

In the introduction, it is explained that, unlike the traditional understanding of mosques, Turkish architects showed a unique architectural approach by being influenced by the eclecticism movement, which showed its effect in the west, despite the increase in nationalism.

In the first part, the birth of the Neoclassicism movement that emerged in Europe in the first quarter of the 20th century and the effect of this movement on Turkish architects are discussed, and information about the search for "national identity" in architecture in the agenda of the concept of "modernization" with the change of social processes in Turkey. After it is given, there are regulations that create a modern city perception in various parts of Istanbul.

In the second part, an explanation is given about what the concept of 'extraordinary' is and mosques in Istanbul, which are in harmony with this concept, are discussed. While giving information about the mosques, first of all, the history and architectural features are mentioned and the findings about the design features that add extraordinary to that mosque are given.

In the third chapter, while the extraordinary mosques were being created, the new construction in the Ottoman Empire with the proclamation of the Republic was discussed and information was given about the current of the period, the new materials that emerged with the Industrial Revolution and the architects who set out with the concern of new style.

In the fourth chapter, the characteristics of the extraordinary mosques mentioned in the thesis and the game-changing approaches of the eclectic features brought by the First National Architecture period are mentioned. In addition to this , which methods and materials were used to reach the necessary information in the formation of this thesis work were discussed .

Keywords ; **unusual, mosque, First National Architecture, eclectic**

ÖNSÖZ

‘İstanbul’un Fatih ve Beyoğlu İlçelerinde Neo- Klasik ve I. Ulusal Mimarlık Dönemlerinde Yapılmış veya Yenilenmiş Sıra Dışı Camiler’ adlı çalışmada, dini yapılara yenilik getiren Osmanlı mimarisinden farklı tarzda inşa edilmiş camilere değinilerek hem klasik Osmanlı camilerinin hem günümüzde inşa edilen camiler arasındaki konumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu tez, dönemin kültürel ve mimari koşulları içinde değerlendirilmesi, arşiv taraması ve envanter çalışmasıyla İstanbul’daki sıra dışı camiler üzerine yapılan detaylı ilk araştırmadır. Bunun yanında, ileride eksikliklerinin tamamlanmasını ümit etmekte ve daha sonra yapılacak olan araştırmalara faydalı olmasını dilemekteyiz.

Temmuz,2021

Gönül ÇELİK

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	viii
ÖNSÖZ	ix
ŞEKİL LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1
ÇALIŞMANIN AMACI.....	2
ÇALIŞMANIN KAPSAMI	2
ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ.....	2
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1. 20.YY İLK ÇEYREĞİNDE SANAT AKIMLARI	3
1.1. NEOKLASİK AKIMI	3
1.2. BİRİNCİ ULUSAL MİMARLIK AKIMI	4
İKİNCİ BÖLÜM	8
2. İSTANBUL'UN BEYOĞLU VE FATİH İLÇELERİNDEKİ SIRA DIŞI CAMİLER	8
2.1. SIRA DIŞI NEDİR?	8
2.2. AHMEDİYE ORTA CAMİİ / FATİH (1902)	8
2.3. BEYOĞLU KAMER HATUN CAMİİ / BEYOĞLU (1911).....	9
2.4. KARAKÖY CAMİİ / KARAKÖY (1903)	11
2.5. HOBYAR MESCİDİ / SİRKECİ (1907)	13
2.6. CAĞALOĞLU NALLI CAMİİ / CAĞALOĞLU (1918).....	15
2.7. HÜSAMBEY TEZGAHÇILAR CAMİİ / FATİH (1911).....	18
2.8. BAKLALI KEMALETTİN CAMİİ / AKSARAY (1908)	20
2.9. HİDAYET CAMİİ / EMİNÖNÜ (1887)	22
2.10. KASIMPAŞA CAMİİ / KASIMPAŞA (1892)	23
2.11. ABDÜSSELAM CAMİİ / SÜTLÜCE (1923)	24

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	26
3. SIRADIŞI CAMİLERİN OLUŞUM ETKENLERİ	26
3.1. DÖNEM AKIMLARI.....	26
3.2. YENİ MALZEMELER	29
3.3. MİMARLAR VE DENEMELER_.....	30
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	39
4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	39
KAYNAKÇA	41

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.2.1 : Fatih Ahmediye Orta Camii , İstanbul. Yazarın çektiği fotoğraf. 21 Nisan 2021	8
Şekil 2.2.2 : Fatih Ahmediye Orta Camii , İstanbul. Yazarın çektiği fotoğraf. 21 Nisan 2021	8
Şekil 2.3.1 : Beyoğlu Kamer Hatun Camii , İstanbul. Yazarın çektiği fotoğraf. 21 Nisan 2021	11
Şekil 2.3.2 : Beyoğlu Kamer Hatun Camii , İstanbul. Yazarın çektiği fotoğraf. 21 Nisan 2021	11
Şekil 2.4.1 : Karaköy Camii, (URL-17).....	13
Şekil 2.5.1 : Hobyar Camii, İstanbul. Yazarın çektiği fotoğraf. 21 Nisan 2021	16
Şekil 2.5.2 : Hobyar Camii, İstanbul. Yazarın çektiği fotoğraf. 21 Nisan 2021	17
Şekil 2.5.3 : Hobyar Camii, İstanbul. Yazarın çektiği fotoğraf. 21 Nisan 2021	17
Şekil 2.6.1 :Nallı Camii, İstanbul. Yazarın çektiği fotoğraf. 21 Nisan 2021	19
Şekil 2.7.1 :Hüsambey Tezgahçılar Camii, İstanbul. Yazarın çektiği fotoğraf. 21 Nisan 2021	21

Şekil 2.7.2 :Hüsambey Tezgaçılar Camii, İstanbul. Yazarın çektiği fotoğraf. 21 Nisan 2021.....	22
Şekil 2.8.1 : Baklalı Kemalettin Camii, İstanbul. Yazarın çektiği fotoğraf. 19 Nisan 2021.....	23
Şekil 2.8.2 : Baklalı Kemalettin Camii, İstanbul. Yazarın çektiği fotoğraf. 19 Nisan 2021.....	23
Şekil 2.9.1 : Hidayet Camii, İstanbul. Yazarın çektiği fotoğraf. 19 Nisan 2021.....	24
Şekil 2.10.1 : Kasımpaşa Büyük Camii, İstanbul. Yazarın çektiği fotoğraf. 19 Nisan 2021.....	26
Şekil 2.11.1 : Abdüsselam Camii, İstanbul. Yazarın çektiği fotoğraf. 19 Nisan 2021.....	28
Şekil 3.3.1 : Mimar Kemaleddin Bey (URL-25).....	38
Şekil 3.3.2 : Gazi İlk Muallim Mektebi (URL-19).....	38
Şekil 3.3.3 : Karaağaç Tren İstasyonu (URL-20).....	40
Şekil 3.3.4 : Mimar Vedat Tek (URL-26).....	42
Şekil 3.3.5 : Sirkeci Büyük Postahane (URL-23).....	42
Şekil 3.3.6 : Kastamonu Hükümet Konağı (URL-21).....	43
Şekil 3.3.7 : Mimar Sinan (URL-22).....	43
Şekil 3.3.8 : Selimiye Camii (URL-28).....	43
Şekil 3.3.9 : Mimar Raimondo D’Aronco (URL-23).....	43
Şekil 3.3.10 : Şeyh Zafir Türbesi (URL-29).....	43
Şekil 3.3.11 : Mimar Alexandre Vallauray (URL-30)	43
Şekil 3.3.12 : İstanbul Arkeoloji Müzesi Ana Binası (URL-24).....	43

KISALTMALAR

A.Ş.	Anonim Şirketi
C.	Cilt
d.	Doğum
DBİA	Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
ed.	Editör
İTÜ	İstanbul Teknik Üniversitesi
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
ö.	Ölüm
s.	Sayfa/sayfalar
TÇMB	Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliği
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Türkiye'nin geleneksel camii anlayışının Mimar Sinan'ın yaşadığı dönemde temeli oluşturulmuş olsa da bu üslup devam ettirilememiş, 20.yy.da dönemin milliyetçiliğe olan bağlılığı artmasıyla mimarlıkta da bu akım etkisini göstermiş ve Türk mimarları çıkmaza girerken yeni ve tasarımsal olarak enteresan yaklaşımlar oluşturma çabasını vermişlerdir.Bu dönemde oluşturulacak bu farklı üslupta batıda etkisini gösteren eklektisizm akımından da yararlanılmış, geleneksel cami anlayışımızı biçim, fonksiyon vb. yönden ezberbozan yaklaşımlar getirilerek özgünlüğe katkı sağlamıştır

Bu çalışmada bahsedilmiş 20.yy.da , İstanbul'da yapımı tamamlanmış camilerin , gelenekselliğin dışına çıkarak camiye farklılık katan ve işlevsellik ,strüktürel, mimari vb. yönden ele alıp yenilikçi özelliğinin çevresiyle olan uyumu, tasarımsal olarak sıradan olmayan tarzı gelecek kuşaklara katkı sağlaması amacıyla bu tez hazırlanmıştır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada Birinci Ulusal Mimarlık akımının ve bu dönemde batıda ortaya çıkmış olan eklektisizmin etkisiyle karşı karşıya kalmış yeni bir üslup arayışına gidilerek yapılar üzerinde bu yeni ve enteresan yaklaşımdan inşa edilmiş bazı İstanbul camileri incelenmek istenmiştir. Bu çağdaş camilerin başta genel mimari özellikleri olmak üzere form, mekan organizasyonu gibi açılardan ele alınarak tasarımdaki bu farklı üslup arayışı ele almak amaçlanmıştır. Camiler hakkında Tahsin Öz'ün 'İstanbul Camileri' adlı eserinden farklı olarak ele alınacak camiler plan, malzeme veya cephe özellikleriyle diğerlerinden ayrılan özellikleriyle mevcut durumda olanları ele alınmak üzere bu çalışmanın amacı ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın Kapsamı

Tezin kapsamı, İstanbul'un Fatih ve Beyoğlu İlçelerinde Neo- Klasik ve I. Ulusal Mimarlık Dönemlerinde Yapılmış veya Yenilenmiş Sıra Dışı Camilerinde yenilikçi yaklaşımlar, form oluşturulurken sıradanlığın dışına çıkmış özgün nitelikteki bu çağdaş camiler farklı yönleriyle incelenip bu çalışmanın konusu sınırlandırılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu tez çalışmasında izlenecek yöntemde; öncelikle 1.Ulusal Mimarlık dönemi ve batı etkisiyle oluşturulan eklektisizmin İstanbul'da yaptırılmış camilerdeki yenilikçi ve çağdaş yaklaşımları anlamaya çalışılmış olup bu hususta seçilmiş 15 örnek caminin plan, malzeme, teknik, tasarımsal öğeler gibi unsurların yanında camiye enteresan özellik katan yaklaşımları da incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 20.YY İLK ÇEYREĞİNDE SANAT AKIMLARI

1.1. Neoklasik Akımı

Rönesans Döneminde Barok üslubu hem mimaride, hem de görsel sanatlarda altın çağın yaşanması Rokoko üslup dönemini başlatmıştır. Rokoko üslup döneminde bezemeler ve formları çok abartılı bulan, klasik bir üsluba özlem duyan düşünürler sayesinde ortaya neoklasisizm üslubu çıkmıştır.

Yeni kalsisizm anlamına gelen 'neoklasisizm' klasik yunan ve antik roma stilini ifade eder. Neoklasisizm kavramına yakından bakarsak eğer ; antik Batı Avrupa uygarlıklarından türetilen sanat, müzik, edebiyat, görsel sanatlar ve mimari oluşumları görebiliriz. Batı dünyası her zaman insanlığın ilk büyük uygarlıklarına dönmeyi ve geliştirilmiş izlenimlerini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Neoklasisizm kavramı böylelikle uygulanmış tohumları filizlenmiştir.Klasik mimari M.Ö.8. yüzyılda ortaya çıkmış ve 2. Klasik dönemi olarak adlandırılan 'Neoklasizm' dönemine kadar devamlılığı sürmüştür. (Ünal, 2021, s.3)

Neoklasisizm ; 16. yüzyılın başlarında Andrea Palladio'nun eserleri, düşünceleri ile fikir tabanını oluştursa da 18. yüzyılın ortalarında olgunlaşmış ve doğmuş olarak kabul edilir. Bu hareketin doğmasının en temel sebebi Avrupa mimarisinde, resim ve heykel sanatında kullanılan barok ve rokoko tarzlarının aşırı taşkın süslemelerindeki şatafat ve sembolik tavrına tepki olarak kabul edilir.

Anıtsal yapı tarzı bakımından özellikle de dış cepheye mimari etkisindeki; düz çizgiler, klasik sütunlar etki etmiştir. Gereksiz detaylara, süslemelere yer verilmez. İnşaa edilen binalar, kubbeli çatılara ya da çatı kısmındaki üçgen alınlıklara sahiptir. Bu akımın öncüleri ; Palladio, Winckelmann, Robert Adam gibi mimarları örnek verebiliriz. (Ünal, 2021, s.5-7)

1.2 Birinci Ulusal Mimarlık Akımının Etkileri

Osmanlı kültürüne kendi özünü koruyup, yeni anlam üreten birçok pratiğin eklenmesi sonucu oluşmuş ve bu pratiklerin tarihsel-toplumsal süreçlerden geçerek değişikliğe uğramış olan Birinci Ulusal Mimarlık Akımı'nın ağırlıklı olarak İstanbul ve Ankara kentlerinde yapıların büyük bir alanda yaygınlaştığını görmekteyiz. Bu akımla gelen yeni simgeler, göstergeler ve anlamlar, farklı yorumlara açık hale gelmesine neden olmuştur.

II. Meşrutiyet'in getirdiği 'çağdaştırma', 'modernleşme', 'asrileşme' gibi değişik kavramların gündeme gelmiş, Cumhuriyet döneminde ise 'ulusal kimlik' öne çıkmıştır. Bu devirde Batı'nın üstünlüğüyle kendini yeniden inşa etmek, yenilemek zorunda kalan Türk devleti, özünü de koruyup çok katmanlı ve farklı mimari eğilimleri kendi kimlik tanımları çerçevesinde modernleşmeye bir adım atmıştır.

Bu çalışmada İstanbul kenti içinde Birinci Ulusal Mimarlık'ın etkilerini ele alacağız. Batılılaşmaya yönelik adımlar atılmaya başlayan bu dönemde, belirli bir planı olmadığı, karmaşık bir biçime sahip olduğu düşünülen İstanbul'da kent planlamaya devam ediliyordu. İstanbul'daki Birinci Ulusal Mimarlık yapıları tanzimat düşüncesini benimsemiş yönetimin yeni kadrolarının desteğini almıştır. Buradan anlaşılıyor ki bu dönemde modernleşmek için yapılan mimari reformlarda da yöneticilerin etkin olduğu görülür. Ulusal Mimarlık başlığı altında bir "Yönetim Üslubu"ndan söz edebiliriz (Denel,1982, s.36).

19.yüzyıldan itibaren büyük ölçekli kütlelerle tanışan halk, 17.yüzyılın gayrimüslimlerin topoğrafyaya göre büyük olan yapılarına alıştığı için normal karşılamış olsa da cephedeki düzende Osmanlı-Selçuklu-Türklük biçimleriyle farklılığını ortaya çıkarmıştır. Bu yönüyle batılı mimariden ayrıldığı görülmüştür (Ödekan,2000, s.12).

Sirkeci ve Haliç bölgesinde daha sonraki zamanlarda ticaret yapıları, iş hanları birbiri ardına yapılmıştır. Fonksiyon olarak plan şemaları Batı mimarisine benzeyip çoğunluğu büyük yapılardır. Simetrik formların yanında yerel izler taşıyan bu yapılar yeterli teknik donanıma da sahipti (Nasır,1991, s.22).

Genel olarak yapıları birarada ve yakın mesafelerde bulunduran Birinci Ulusal Mimarlık, İstanbul'un bir yeni görünümüne ulaşmasını sağlamıştır. Bu yeni yapılar, Osmanlı mimarisinin yanında ulusal kimliği de ön plana çıkaran düzenlemelere sahiptir. Kent sakinleri için bu yeni ve değişik düzende, bu yapılar ilk görüşte farklılığı anlaşılan bir mimari anlatımı benimsemişlerdir (Kuran,1963, s.16).

Sirkeci-Eminönü yerleşmesinde iki büyük yapının (Postahane ve Dördüncü Vakıf Han) mimarlık üslubunu Birinci Ulusal Mimarlık oluşturmuştur. Ezici bir büyüklüğe sahip bu yapılar, geleneksel dokunun sıkışık düzeni arasında yer almıştır. Bu yapılar iyi algılandığı diye çevresini daha açıp geniş bir alan yapılması düşünülse de yapılmamıştır.

Sultanahmet'ten Vezneciler'e kadar uzanan bu hatta odak noktasını oluşturan Beşinci Vakıf Han yapısı Eminönü'ndeki hanlardan boyut olarak daha küçüktür . Fatih'teki Ulusal Mimarlık yapıları kendi içinde küçük bir kent tasarlamayı sağlamıştır. Modern bir kent algısını oluşturan bu düzenleme, Belediye binası ve ona eklenen itfiaye binasıyla devam eden bu hat Mimar Vedad'ın Tayyare Şehitleri Anıtı ve parkıyla çevrenip hala günümüzde de varlığını devam ettiren bir çevredir. Neredeyse Fatih'teki bu düzene benzeyen Kadıköy ilçesinde farklılık olarak tanımlayabileceğimiz durum ise belediye binası burada anıt ve parkla birlikte değil, Eski Hal Binası ve Kadıköy İskelesi ile çevrenmiştir(Yavuz,1981, s.41).

Yukarıda değindiğimiz yapılar dışında, Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nde iskele, eğitim yapıları, yönetim yapıları gibi kurumlara da aynı plan taşımaktan çok aynı cephe bezemelere sahip olmuştur. Örnek verirse Kaymakamlık binaları bu şekilde özellik göstermiştir. Aynı işlevde olan yapılarda bilinçli olarak aynı plan ve bezeme özelliklerinin tercih edilmesi konusunda zamandan ve maliyetten tasarruf gözetildiği görülmektedir.

Sağlık hizmetlerinin gelişmesi için de çalışılan bu dönemde, Guraba Hastanesi öncü konumdaydı. Ne kadar modernleşmeye yönelik adım atılsa da geleneksellikten kendini soyutlamamış bu yapı günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir.

Kent yaşamı için en önemli yapı grubundan olan apartmanlar, Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nde yeni bir tarz getiren yaklaşımıyla kamu yapılarına benzeyen bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu yapının inşa edilme amacı 1918

yangınında evsizler için sığınma amacıyla inşa edilmiş yapılar olsa da, bu sosyal konut amacını, 'lüks' diye adlandırabileceğimiz içe dönük mimariden dışa dönük mimari yaklaşımıyla prestijli ve varlıklı aileler için tercih edilmiştir. İnşa edilme amacından uzaklaşan bu yapı, sosyal tabakanın mimariden taleplerini de ortaya çıkarmıştır. Buna ek olarak bu durum sosyal dönüşümün göstergesi olmuştur.

Bu dönüşümler mimari de Osmanlı'dan kopuşu da gösterir. Toplum, yeni olan herşeyi modern olarak anlamlandırdığı için bu dönemde tepki toplamıştır. Dönemin aydınları ise bu dönemi övgüyle karşılamış, modern arayışa olumlu dönüş yapmışlardır. Burjuva sınıfının verdiği tepkiyle toplumun tepkisi farklıdır. Toplum, geleneksel dönemden kopuşu kolay kabul edip, benimseyememişler. Toplumun bu gerilimli halinin nedenlerinden bir tanesine örnek verecek olursak, Cumhuriyet yıllarında yapılan kamu binalarının yapımında anlaşılan müteahhit firmalarına baktığımızda Avusturya şirketleri ya da başka milletlerin yer aldığını görmekteyiz. Plan okumasını bilmeyen usta ve inşaat işçileri, uygulama da bilgiyi yabancı kalfalardan almak durumunda kalmıştır(Akın,2003, s.34).

Bütün bu değişimler sürecinde 1908 sonrasında Birinci Ulusal Mimarlık Akımının kent için yeni yapı tiplerini hayata geçirmişlerdir. Bu yapıların kullanılmasıyla gelen yeni öğeler İstanbul'daki kentliyi de değiştirmiştir. Birinci Ulusal Mimarlık Akımı bazen bir yapıyla bazen yeni işlevleri olan yapıların birbirine yakın konumlandığı bir çevre görünümüyle öne çıkar. İstanbul'da bu akımın yoğunluğu hissedilen bölgelerden Eminönü-Sirkeci İş Merkezi veya Üsküdar-Kadıköy bölgeleri bu kente yeni bir görünüm kazandırmıştır.

Bu dönemin eğitilmiş mimarları yeni yapı tipleri, bina ölçekleri, inşa teknikleri getirerek İstanbul kentine yeni bir üslup getirmişlerdir. Bunun yanında kendi özlerinden de vazgeçmemişlerdir. Bu yeni haliyle İstanbul, günümüzde de tarihi dokusunun parçası haline gelen yeni yapılarıyla bir çehre kazanmıştır.

Bu çalışmada 1908-1923 yılları arasındaki cami mimarisindeki değişimler, özgün yaklaşımlara değinilecektir. Cami, İslam mimarisinin ibadet ve simgesel niteliğini taşır. Bunun yanında bir buluşma yeri olarak da yer alan cami, bir kent için önemli yapılardır. Kuran'da cami yapılarının biçim ve formuyla ilgili bir gösterge bulunmamasına karşın, müslümanlar ibadetleri kolaylıkla yapmak için

gerekli gösrdükleri gereksinimleri ile cami tasarlamışlardır (Duysak 2000, Haseki 2006).

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde büyük kentlerinde inşa edilen camilerin boyutu küçültülmüş, bunun yanında üslup olarak Osmanlı dönemi camilerinden izler taşımışlardır .Anadolu'da ise çatılı camiler görülüp yeni arayışlara girilmemiştir. Osmanlı mimarisinde batılılaşma etkisinin artmasıyla, İstanbul camileri plan ve bezeme yönünden değişiklikler görülmüştür. Geleneksel tipolojiden çıkan bu İstanbul camilerinden birkaçına bu çalışmada yer vereceğiz (Haşim,1928, s.14).

İKİNCİ BÖLÜM

2. İSTANBUL'DA TARİHİ YARIMADA'DAKİ SIRA DIŞI CAMİLER

2.1 Sıra dışı nedir?

TDK'da 'sıra dışı' sözcüğünün anlamı ; alışılmışın dışında olan, olağan dışı, gayritabii, ekstrem gibi anlamlarına gelmektedir. Bu sözcikle bağdaşan yapılar bulunmaktadır. Çok karşılaşılmayan, farklı gelen özellikleriyle günümüze ulaşan bu camiler, etkileyici yönleriyle merak uyandırmaktadır. İstanbul'da, Osmanlı mimarisine ait camilerin yerine sıra dışı görünüşleriyle ilgi çeken bu camiler, 1. Ulusal Mimarlık döneminden izler taşımaktadır. Bu çalışmada, 20.yy ilk çeyreğinde inşaa edilmiş bu camilerin sıradışı özelliklerini, camiye sıra dışı özelliğini veren etkenin ne olduğu belirtilecektir. Bu etkenler gerek dış cephe gerek kullanılan malzeme gerek de plan özellikleri olabilir.

2.2. Ahmediye Orta Camii / Fatih (1902)

şekil 2.2.1 Ahmediye Orta Camii

şekil 2.2.2 Ahmediye Orta Camii:
Cephedeki pencereler

Fatih İlçesi'nde, Sofular'da bulunan Ahmediye Orta Camii, Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamı olan İbrahim Paşa tarafından Etmeydanı'nda inşa edilmiştir. Etmeydanı'nda inşa ettirildiği için 'Etmeydanı Camii' olarak da anılmaktadır. Yapı, birçok kez yıkılmış ve onarılmıştır. 1902 tarihinde Ahmet Efendi tarafından bir onarımla, sekizgen planla, ahşap malzemeli bir kubbe şeklinde yapılmıştır. Kubbenin kurşunları 1970 tarihinde Vakıflar İdaresi tarafından yeniden yapılmıştır. Bu camide, yapının altında bulunan bir sarnıç da bulunmaktadır. Caminin girişi kuzeyde yer alıp, kapı iki renkle boyanmıştır.

Giriş kapısına dört basamakla ulaşılır. Kapıdan girince uzun ve dikdörtgen biçimde son cemaat yeri vardır. Buradan harime geçilir. Kapının tam karşısında mihrap bulunur. Mihrap, yarım yuvarlak biçimli bir niş görünümündedir. Mihrabın üzerinde iki ufak pencere bulunmaktadır. Vaaz kürsüsü ise caminin batısında yer alıp duvara bitişiktir. Kadınlar mahfili ise kuzeyde yer alıp ahşap şebekeleri bulunmaktadır. Buranın altında kadınlar mahfilini taşıyan direkler bulunur. Yukarıya doğu yönünden bir merdivenle çıkılır. Ahmediye Orta Cami'nin üst örtüsü, ahşap kubbedir. Bu kubbe, iç içe geçen üç tane sekizgen oluşturulmuştur. Tavan, her cepheyle eliböğründe ile birleştirilmiştir. Beş köşeli kaide üzerinde yuvarlak biçimde, tek şerefeli minaresi yükselir. Caminin her cephesinde dört pencere bulunmaktadır. Üst kattaki pencereler alttakilere göre daha küçüktür.¹

Fatih'te konumlanan kagir malzemeli olan bu camii , plan özelliği bakımından sekizgen yapılı olan Ahmediye Orta camii, sivri kemerli pencerelere sahiptir. Geometrik formlu olan bu caminin giriş bölümü belirgin olarak ön planda yer almış, geniş bir saçakla birlikte anıtsal bir özelliğe sahip olduğu düşünülebilir. Günümüzde cami olarak vatandaşa hizmet sunmaktadır.

2.3. Kamer Hatun Camii / Beyoğlu (1911)

Beyoğlu İlçesi'nde konumlanan Kamer Hatun Camii, İngiliz Konsoloslugu arkasında Arslan Sokağı üzerindedir. Bazı kaynaklarda I. Selim'in, bazı kaynaklara göre de III. Selim'in sütunnesi Kamer Hatun tarafından yaptırıldığı muhtemeldir. 1871 yılında Beyoğlu yangınında yanması sonucuyla, bugünkü camiyi 1911-1914 yılları arasında Mimar Kemalettin Bey'e yaptırıldığı bilgisi bulunmaktadır. Kıрма ve ahşap malzeme çatı saç kurşun örtülüdür. Tek minareli ve duvarları tuğla olan caminin pencerelerinin kemerleri kesme küfeki taş ile yapılmıştır.

¹ Tekeli,İ.(1994).Ahmediye Orta Cami.*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.6: S.140, C.7: S.467). İstanbul: Kültür Bakanlığı/ Tarih Vakfı.

Şekil 2.3.1 Kamer Hatun Camii : Ön Cephe

Kamer Hatun Camii, eski dokuya göre düzenlenmiş girişi, cepheleri, minaresi etrafındaki apartmanlara göre boyunun daha kısa olması, çevresiyle olan uyumunu azaltmıştır. Bu özellikleriyle de bu cami, ilginç bir I. Ulusal Mimarlık Dönemi yapısı olarak varlığını sürdürmektedir.²

Şekil 2.3.2 Kamer Hatun Camii : Arka Cephe

² Tekeli, İ. (1994). Kamer Hatun Camii. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.4, S.402). İstanbul: Kültür Bakanlığı/ Tarih Vakfı.

Yol cephesinde bulunan pencereler arasında çiçek bezemeleri konulmuştur. Arka cepheye baktığımızda ise; çatıda palmet motiflerden oluşan taş oyma bir alın bulunmaktadır. Alının altında taş oyma malzemedan baklava desenli bir korniş geçmektedir. Kornişin altında ise mukarnas niş içine yerleştirilmiş silmeli sivri kemerli pencereler bulunmaktadır. Pencere ile niş arasında lacivert desensiz çini panolardan oluşturulmuş, çerçeve içine desensiz turkuaz çiniler yerleştirilmiştir.³

Tarlabaşı Caddesi açılmadan önce, yoğun bir yapı dokusu içinde yer alan Kamer Hatun Camii'nin bu eski dokuya göre düzenlenmiş cepheleri, girişleri, kütsel yapısı ve bitişiğindeki apartmanları aşmayacak biçimde boyutlandırılmış olan minaresi, bu yöredeki yıkımlardan sonra, çevreleriyle bütünleşme özelliklerini yitirmiştir. Bu arada, bir zamanlar caminin çevresindeki apartmanların oluşturduğu, üzeri koyu gölgeli sarmaşıklarla kaplı, sakin avlu da yok olmuştur. Vakıf malı olması nedeniyle yıkılmadan kurulmuş olan cami, günümüzde, Tarlabaşı Caddesi üzerinde, ters yöne cepheli, ilginç bir I. Ulusal Mimarlık Dönemi yapısı olarak varlığını sürdürmektedir.⁴

Kamer Hatun Camii; cephesinde bulundurduğu sivri kemerli pencereleri, turkuaz renkli çinileriyle Birinci Ulusal Mimarlık döneminin özellikleri içinde bulundurduğunu düşünebiliriz. Yapı malzemesi kargir olup beden duvarından yükselen taç bölümü rumi ve palmet dizisiyle eski döneme atıfta bulunduğu düşüncesine varabiliriz (EK-5).Yapı inşa edildiği dönemin özgün mimarisine göre büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır. Eklektik usulde inşa edilen cami, eski hali sarı ve bej renkliydi. Restorasyon sonrasında enine kırmızılı beyaz çizgili bir hale gelmiştir. Cami, kare planlı olup 3 girişi bulunmaktadır. Yuvarlak pencerelere sahip olan caminin minaresi alışlagelmiş klasik üsluptan farklı olup camiye sıra dışı bir özellik katmıştır. Kamer Hatun Camii, günümüzde ibadete açık olarak vatandaşa hizmet etmektedir.

2.4. Karaköy Camii / Karaköy (1903)

Beyoğlu İlçesi'nde, Karaköy'de meydanın doğusunda yer alan bir mescit olarak yer almaktaydı. İstanbul'un kentsel yapılaşmasını büyük ölçüde değiştiren 'Yıldırım Yıkma Harekatı' ile büyük bir yıkım sonucunda 1958'de Karaköy Mescidi yıkıldı. Bu mescidin yerine Tekke bulunup bu tekke camiye çevrilmiştir. Zamanla

³ Genç, Elif, '1900-1930 Yılları Arası Geç Osmanlı- Erken Cumhuriyet Dönemi İstanbul Yapılarında Cephe Bezemeleri', Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019

⁴ Tekeli, İ. (1994). Kamer Hatun Camii. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.4, S.402). İstanbul: Kültür Bakanlığı/ Tarih Vakfı.

strüktürel bozulmalara uğrayan cami, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından fevkani bir cami olarak yeniden yaptırılmıştır. Zamanla harap olan camiyi İtalyan mimar Raimondo D'Aranco tarafından yapılan değişikliklerle özgün bir hale gelse de mescit, planı ve görünüşüyle Udine'deki yapıya benzerlik göstermiştir.

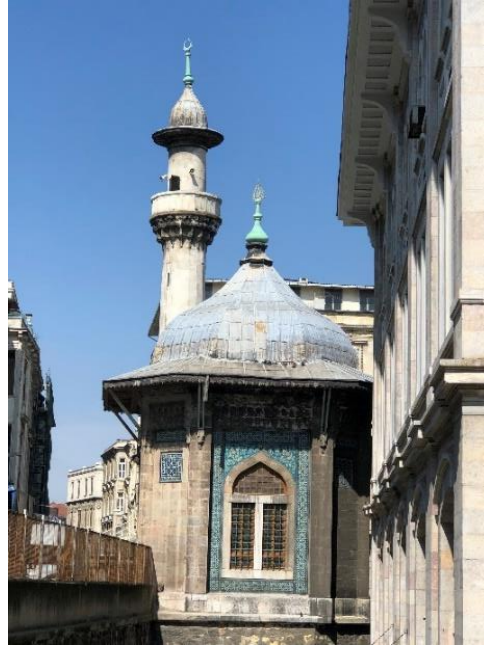
Şekil 2.4.1 Karaköy Camii

Karaköy Cami'nin dikkat çeken bir özelliği olarak alt katındaki dükkanların üzerinde geniş bir saçaktan sonra başlayan sekizgen bir kütleye sahiptir. Bu sekizgen cephe mermer ile kaplanmış olup köşeleri bronz yıldızlarla kaplıdır ve her cephesinde üçlü bir pencere vardır. Minare ise mescidin yer aldığı alanın öne çıkan tarafında yer almış ve bununla dikkat çekici bir öge olmuştur. Özgün yapısının yanında sadeliği ile de geleneksel tarzı yansıtan bu cami, İstanbul'un kentsel kurgusuna güzel bir etki bırakmıştır.

Ticaret bölgesinde yer alan Karaköy Cami'nin konumu ve yapısı itibarıyla göz önünde olup o dönemin bir çok kadrainda yer almıştır. Fakat 1958'de yıkım için

kararlar verilmiş, yeni bir meydan düzenlemesi bağlamında çok da üzerine düşünülmeden yıkılmıştır. Mescit, bugün adı ‘Kaybolan Camii’ olarak da anılmaktadır.⁵

2.5. Hobyar Mescidi / Sirkeci (1907)

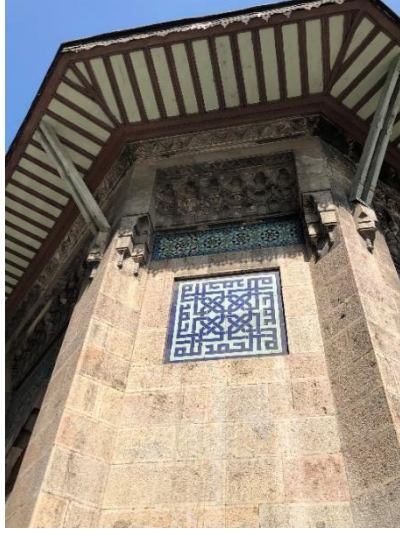

Şekil 2.5.1 Hobyar Mescidi

Büyük Postane Camii olarak da bilinen bu cami, Eminönü’nde Büyük Postane’nin arkasında konumlanmıştır. Caminin mimarı olan Vedat Tek, bu mescidi 1905-1909 arasında inşa ettirdi. Bu mescit, Mimar Vedat Tek’in tek cami projesidir. Bina köşeleri 45 derece açılı olup kenarları 7,5 m olan bu cami kare planlıdır. İlginç bir özellikte olan soğana benzeyen görünümüyle yer alan kubbe, kurşun kaplıdır. Bu görünümüyle kubbe, oryantalist bir tarzda yer almaktadır. Bir yandan geleneksel öğelerle süslenmiş Hobyar Mescidi’nde çiniler de dikkat çekmektedir.⁶

⁵ Tekeli, İ. (1994). Karaköy Camii. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.4, S.456-562). İstanbul: Kültür Bakanlığı/ Tarih Vakfı.

⁶ Tekeli, İ. (1994). Hobyar Mescidi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.3: S.10, C.4: S.80, C.7: S.232). İstanbul: Kültür Bakanlığı/ Tarih Vakfı.

Şekil 2.5.2 Hobyar Mescidi: Kufi Çini Bezeme

Şekil 2.5.3 Hobyar Mescidi: Cephede Çini Bezeme

Büyük Postane Camii olarak da bilinen bu cami, Eminönü'nde Büyük Postane'nin arkasında konumlanmıştır. Caminin mimarı olan Vedat Tek, bu mescidi 1905-1909 arasında inşa ettirdi. Bu mescit, Mimar Vedat Tek'in tek cami projesidir. Bina köşeleri 45 derece açılı olup kenarları 7,5 m olan bu cami kare planlıdır. İlginç bir özellikte olan soğana benzeyen görünümüyle yer alan kubbe, kurşun kaplıdır. Bu görünümüyle kubbe, oryantalist bir tarzda yer almaktadır. Bir yandan geleneksel öğelerle süslenmiş Hobyar Mescidi'nde çiniler de dikkat çekmektedir.⁷

Caminin çatısı geniş saçaklıdır. Saçağın altında yıldız desenli bir korniş dolanmaktadır. Saçak altında görülen metal eliböğründeler, mukarnas süslemeyle bitirilmiştir. Eliböğründeler arasından mukarnas süslemeli taş oyma söve geçmektedir.

Mukarnas söve altından çini bordür geçmektedir. Lacivert, turkuaz ve beyaz renkli çini bordür, sekizgen yıldız motifindedir. Bordür altında turkuaz ve lacivert renkte döndürmeli kufi stilinde 'Elhamdulillah' yazmaktadır.

⁷ Tekeli, İ. (1994). Hobyar Mescidi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.3: S.10, C.4: S.80, C.7: S.232). İstanbul: Kültür Bakanlığı/ Tarih Vakfı.

Yapının yol cephesinde bulunan sivri kemerli pencerenin etrafında sarı ve lacivert renkli desensiz çiniden bordür geçmektedir. Bordür içinde yeşil ve siyah renkli geometrik desenli motif bulunmaktadır. İçinde algraf, rumi, kıvrık dal ve yaprak motifleri olan, sarı, beyaz, yeşil, lacivert ve turkuaz renkli çiniler bulunmaktadır. Bordürün dört köşesinde palmet ve rumi motiflerinden oluşan çiniler bulunmaktadır.

Pencere ile bordür arasında kalan çini panoda ise, lacivert, turkuaz ve beyaz renkli, palmet, kıvrık dal ve çiçek motiflerden oluşan çini pano bulunmaktadır. Panonun ortasında bir adet turkuaz renkli kabara görülmektedir. Yapının arka cephesinde bulunan sivri kemerli pencere etrafından geçen bordür geometrik ve yıldız desenlidir.⁸

Camii, Büyük Postane binası yapılırken zarar görmüş ve yıkılıp yeniden yaptırılmıştır. Mimar Vedat Tek, kesme taştan, 7.5 m x 7.5 m boyutlarında, yine kesme taş malzemeli tek şerefeli minaresiyle küçük bir mescit tasarlamıştır. Ortaya çıkan mescit, önceki halinden tamamen farklı bir görünüme sahipti. 1987 yılından önce mescidin yanında camikanlı bir alanda yaptırılmış ve bu bölümde tuvalet ve namazgah gibi bölümler bulunmaktaydı. Daha sonra bu camikanlı alan kaldırılmış, bodrum kat, birinci kat ve asma kat betonarme malzeme ile eklenmiş. Zamanla yıpranan yapı 1968 ve 1993 yıllarında iki onarım geçirmek durumunda kalmıştır. Günümüzde cami olarak vatandaşa hizmet eden camii, Sirkeci bölgesinde özgün mimarisiyle dikkat çekmektedir.

2.6. Nallı Mescidi / Cağaloğlu (1918)

Eminönü İlçesi'nde, İstanbul Valiliği'ne yakın mesafede yer alan bu cami, İmam Ali Mescidi olarak da bilinir. Minaresinin kaidesinde bulunduğu bilinen nal şekliinden dolayı bu cami bugün 'Nallı Mescit' olarak anılmaktadır.

⁸ GENÇ, Elif, '1900-1930 Yılları Arası Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet Dönemi İstanbul Yapılarında Cephe Bezemeleri', Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019

Şekil 2.6.1 Nallı Mescidi

Fatih döneminde inşa ettirildiği muhtemel de olsa günümüzde bu haline tanık olamadığımız ve bunun yanında büyük bir değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliklerin nedeni, hasara uğrayan veya zamanla yıpranan öğeleri tadilat amaçlı gerçekleştirilen bir sebeple yaptırılmıştır. Bununla birlikte 1866 ve 1902 tarihli tadilatlarının bilgisi caminin iki kapısında bulunan kitabelerde yer almaktadır.

Bina içten 8,5 x 8,5 m boyutlarında olup planı karedir. Kagir olan Nallı Cami'yi örten kubbe, kare plandan dolayı daire formu ile bütünleşmesi için Türk üçgenleriyle bu geçişi sağlaması amacıyla yapıda yer almaktadır. Ayrıca çatı ve kubbe kurşun malzeme ile kaplıdır. Duvarlar 0,95 m kalınlığındadır. İç mekanda; mihrapta baklava dilimli mukarnas alçı süsleme, rumi ve palmetlerle oluşmuş üzeri altın yaldızlı

olan alınlık, minberinin soğan kubbeli yapısı ile Doğu tarzı mimariyi yansıtır. Türk mimarisinde görülen klasik tarzı yansıtırsa da şerefesine arabesk bir tarzda cumba eklenmesiyle cami, farklı bir görünüme sahiptir.⁹

Sirkeci’de yer alan Nallı Mescidi, inşa edildiği dönemin özgün mimarisine göre büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır. Eklektik usûlde inşa edilen cami, eski hali sarı ve bej renkliydi. Restorasyon sonrasında enine kırmızılı beyaz çizgili bir hale gelmiştir. Cami, kare planlı olup 3 girişi bulunmaktadır. Yuvarlak pencerelere sahip olan caminin minaresi alışlagelmiş klasik üsluptan farklı olup camiye sıra dışı bir özellik katmıştır.

Mescit, 1968, 1993 ve 1997 yıllarında onarımlar görmüş ve bu onarımlarda çimento esaslı sıva ve harçlar, caminin içindeki ahşap döşemelerde, duvar kaplamalarında ve minare şerefesinde yıpranmalar saptanmış, bunun yanında niteliksiz son dönem ekleri saptanmıştır. Bunun için onarımda öneriler geliştirilmiştir ve ayrıca caminin iç mekan zemin kotunda araştırma yapılması istenmiş, bunun sonucunda zemin kotunun yeniden düzenlenmesine karar verilmiştir. Dış zemin kotunda , Ankara Caddesi’nde değişiklik yapılmaması yalnız mihrap cephesinin pencerelerin alt hizasına kadar toprakta kalması sebebiyle burada toprak hizasının aşağı çekilmesi istenmiş. Drenaj araştırmasında cephede taş örgülerde ayrılmalar tespit edilmiş, taşıyıcı beden duvarlarında ise 2-5 cm arasında değişen çatlaklar gözlemlenmiştir. Bunun sonucunda ilk olarak drenaj sistemiyle yapının sudan uzaklaştırılması sağlanmıştır.

Yapıya genel olarak bakıldığında hem taşıyıcı sistemde hem de malzemede bozulmalar tespit edilmiştir. Taşıyıcı sistemdeki hasarlara bakıldığında ilk fark edilen şey, su ve nem kaynaklı bozulmalar olduğu görülmüştür. Bunun yanında, taşıyıcı sistem malzemelerinde de bozulmalar fark edilmiştir; metal aksam ve ahşap malzemelerde bozulmalar görülmüştür.

Malzemede gerçekleşen bozulmalar araştırılırken, yapının kubbesinde, köşe tromplarında ve minare külahında kullanılan kurşun malzemenin altında bulunan çamur ve horasan sıvada bozulmalar gözlemlenmiştir.

⁹ Tekeli, İ. (1994). Nallı Cami. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.1: S.519, C.2 : S.371, C.6: S.42, C.8: S.354). İstanbul: Kültür Bakanlığı/ Tarih Vakfı.

Yapının almaşık örgüyle örülen beden duvarlarının kimi yerlerinde zamana ve atmosferik durumlara bağlı olarak parçalanmalar ve yüzey kayıpları gözlemlenmiştir.

Yapı incelenirken ahşap kapı ve pencereler nitelik ve özgünlük sebebiyle camii ile uyum gösterdiğinden korunması istenmiştir. Bu haliyle günümüzde de varlığını sürdüren yapı, vatandaşa ibadet amaçlı olarak hala hizmet sunmaktadır. Geçmiş dönem onarımlarında çimento esaslı sıva yüzeyden alınırken tuğla katmanına zarar vermiştir. Bunun yanında, giriş kapılarında, kubbe süslemelerinde, minare şerefesinde kullanılan mermer malzemede de bozulmalar gözlemlenmiştir.

Bütün bunlar sonucunda kapsamlı bir restorasyon uygulamasına giren camii, yapı oluşturan kurşun, mermer, taş, metal, mermer malzemelerinde , her malzemenin hasarına bağlı olarak her malzemeye özel olarak müdahale edilerek günümüzdeki haline gelerek ibadete açık bir şekilde hizmet etmektedir.

2.7. Hüsambey Tezgahçılar Camii / Fatih (1911)

Fatih, İtfaiye Caddesi üzerinde, 10 numarada bulunmaktadır. H.1021/M.1612 yılında vefat eden Şeyhülislam Sunullah Efendi tarafından kendi adına yaptırılmıştır. Sunullah Efendi'nin aynı tarihi taşıyan mezar taşı da hazirededir.¹⁰ *Hadika*, banisinin H.1073/M.1662 yılında Kaptanpaşa iken Akdeniz'de vefat eden Ali Paşa'nın babası Hüsameddin Hasan Beyefendi olduğunu söylemekte ise de, minberini koydurmuş olması veya yeniden yaptırmış olması muhtemeldir.¹¹ Giriş kapısının üzerindeki Sami Efendi hattı ile yazılan kitabeye göre, cami yandığından H.1329/M.1911 yılında Halil Efendi tarafından yeniden yaptırılmıştır.¹²

¹⁰ T.Öz, *İstanbul Camileri*, c.I, s.74.

¹¹ *Hadika*, c.I, s.90.

¹² T.Öz, *İstanbul Camileri*, c.I, s.74.

Şekil 2.7.2 Hüsambey Tezgahçılar Camii:

Şekil 2.7.1 Hüsambey Tezgahçılar Camii :
Ön Cephe

Mescit, enine dikdörtgen planlı, kagir ve düz tavanlıdır. Çatısı kiremit ile örtülüdür. İç duvarları pencere altlarına kadar ahşap lambri ile, üzeri ise tavana kadar çini ile kaplanmıştır. Mihrap duvarıyla sağ duvarında 2'şer adet uzun pencere yer almaktadır. Soldaki duvar ise büyük bir oda mevcuttur. Kadınlar mahfili de ahşaptır. Caminin içerisinden çıkılan minaresi tek şerefeli olup taştandır. Yanında 8 köşeli bir plan üzerine yapılmış olan mektebi mevcuttur. Bu mektep meşruta olarak kullanılmaktadır. Sunullah Efendi'nin babası Cafer Çelebi de hazirede metfundur.¹³ Gasilhanesi bulunan ve caminin soluna yapılan beton ilave ile yeni bir namaz sahnı elde edilmiştir.

¹³ a.g.e., s.74.

Hüsambey Tezgaççılar caminin yapı malzemesi kargir olup taş minaresinin şerefesi ve külahı yıkık haldedir. Çatısının geniş saçaklı oluşu, cephesindeki sivri kemerli ve büyük pencerelerine ek çini bordürlerle süslenen camii, eklektik bir hale gelmiştir. Fatih'te konumlanan bu camii, Birinci Ulusal Mimarlık döneminin yapısal özelliklerini bünyesinde barındırdığını söyleyebiliriz.

2.8.Baklalı Kemalettin Camii / Aksaray (1908)

Aksaray Mahallesi, Tiryaki Hasan Paşa Caddesi 49 numarada bulunmaktadır. Cami, İstanbul'un fethine katılan dervişlerden 'Baklacı' lakaplı Kemaleddin tarafından İstanbul'un fetihten sonra yaptırılmıştır. Vakfiye tarihi H.927/M.1520'dir.¹⁴

Zamanla harap olan cami H.1293/M.1876 yılında tamamen yanmış, 1908 yılında padişah II. Abdülhamid tarafından bedeli hazineden karşılanarak tamir ettirilmiştir.¹⁵ Arsası ise Çakır Ağa Mahallesi ile Kürkçübaşı Mahallesi arasında bölüşülmüştür.¹⁶ Daha sonra tekrar yanan caminin sadece duvar kalıntıları mevcut iken, 2000 yılında esnafın desteği ile üç katlı betonarme olarak yaptırılmıştır.

Giriş bölümü geniş, yukarda küçük bir kubbesi olan caminin, duvarlarında üst üste üç pencere vardır. Merdivenlerin üstünde asma bir mahfili de bulunan caminin duvarları çini kaplı, mihrap, minber ve kürsüsü de mermerdendir. Kadınlar mahfili de bulunan caminin, minaresi ise betonarme olup çift şerefelidir.

¹⁴ E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, c.III, s.321

¹⁵ S. Yenigün, *İstanbul'un İncileri, Sur İçi Camileri*, s.160.

¹⁶ *Hadika*, c.1, s.68; *İstanbul Ansiklopedisi*, c.IV, s.1928; *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, c.II,s.1003; T.Öz, *İstanbul Camileri*, c.I, s.31.

Şekil 2.8.1 Baklalı Kemalettin Camii: Ön Cephe

Şekil 2.8.2 Baklalı Kemalettin Camii: Giriş Kapısı

Aksaray'daki Baklalı Kemalettin camii, üç katlı betonarme yapısı, girişteki uzunca mermer kapısı ile farklı bir izlenim vermektedir. Yüksekçe bir cami olan Baklalı Kemalettin camii, cephesindeki çini süslemelerle de dikkat çekmektedir. Sivri kemerli pencereler de bu özelliklere ek olarak Birinci Ulusal Mimarlık döneminin özelliklerini taşıdığını söyleyebiliriz.

2.9.Hidayet Camii / Eminönü (1887)

Eminönü İlçesi'nde yer alan Hidayet Cami, II. Mahmut döneminde (1800-1839) yaptırılan ahşap cami, II. Abdülhamit tarafından 1887'de yeniden yaptırılmıştır. Avluya açılan giriş kapısı II. Mahmut dönemindeki haliyle korunmuştur. Caminin en son halini veren mimar Alexandre Valluary'dir.

Şekil 2.9.1 Hidayet Camii

Kagir olarak kesme taştan yapılmış cami, dikdörtgen planlı ve düz çatılı son cemaat yeri ile kare planlı ana ibadet mekanına sahiptir. Bu ana ibadet mekanı sonradan genişletilmiş olup Osmanlı mimarisinden farklı olan bir kubbe, geçiş elemanı olmadan kare plana oturmaktadır.

Yapının doğu ve batı cephesinde birer tane büyük pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin soğan ve at nalı biçiminde kemerleri, arkadlarının bütün cami yapısının içindeki konumu itibariyle oryantalizm ile İstanbul'da bu tarzı yansıtan diğer

camilerinin yanında bir örnek olmuştur. Kütlesi, oranları, ana kütle- kubbe ilişkisi bakımının yanında dekorasyon anlayışı ile dikkat çeken bu cami, Hint mimarisini de çağrıştırmıştır.¹⁷

Zamanla yıpranan cami, 1983 yılında büyük ölçüde onarımdan geçmiş ve 2007-2008'de restorasyon uygulaması ile cami cephesinde egzost dumanlarında meydana gelen siyahlaşan taşları temizlenmiştir. Günümüzde, cami olarak işlev görmektedir.

2.10.Kasımpaşa Büyük Camii / Kasımpaşa (1892)

Şekil 2.10.1 Kasımpaşa Büyük Camii

Kanuni Sultan Süleyman zamanında imar ve iskan görevini üstlenen Güzelce Kasım Paşa, Kasımpaşa İlçesi'nde bir külliye inşa ettirmiştir. Bu caminin Mimar Sinan'a ait olduğu bilinmektedir. Yapıda bulunan kitabelerde onarım gördüğü belirtilip caminin ilk halinin ahşap malzemeyle yapıldığı biliniyor 1722 yılında çıkan bir

¹⁷ Tekeli,İ.(1994).Hidayet Cami.*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.4: S.71a, C:3 : S.161c, C.7: S.364c). İstanbul: Kültür Bakanlığı/ Tarih Vakfı.

yangında tamamen yandığı ve Feyzullah Efendi tarafından yeniden yapıldığı bilinmektedir.

19.yy'da çıkan bir yangınla harap olan camiyi, Sultan Abdülaziz yeniden yaptırmıştır. Cami, kare planlı, tek kubbeli ve çift minareli haliyle günümüzde büyük bir kütle olarak yer almaktadır. Avlusunda bir çeşme, şadırvan, sebil, gasilhane, cami koruma derneği ve lojmanlar bulunmaktadır.¹⁸

Giriş kapısının olduğu bölümdeki sütunlarıyla anıtsal bir özellik kazanmış olup çatısındaki süslü bordürleri ve alışılmışın dışındaki minareleriyle sıra dışı bir hale gelen Kasımpaşa Büyük camii, bu özelliklerine rağmen sade ve mütevazı bir görünüme sahiptir. Günümüzde ise bu cami, restorasyon aşamasındadır. Restorasyondan bilgi verilecek olunursa, Kasımpaşa Büyük Cami'nin alüvyon kumul zemin üzerinde konumlanmasından dolayı sudan ve nemden kaynaklı hasarlar tespit edilerek hassas hesaplarla temelin etrafına koruyucu kimyasallar beton malzemeye enjekte edilerek güçlendirme çalışmasına alınmıştır. Restorasyon uygulaması bittikten sonra, vatandaş için ibadete açılacaktır.

2.11.Abdüselam Camii / Sütlüce (1923)

Beyoğlu İlçesi, Sütlüce Mahallesi'nde yer alan Abdüselam Camii, Başdeftedar Abdüselam Bey tarafından mescit olarak inşa edilmiştir. Bu mescidin ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Bu mescit, Aşçı Hüseyin Ağa adında hayır sever birinin minber ekletmesiyle mescit, camiye çevrilmiştir. Tekkelerin kapatılmasından sonra Abdüselam Camii bakımsız kaldı ve yok olma derecesine geldi. Sonradan bir hayır sahibinin ve Vakıflar İdaresi'nin de desteğiyle bu cami onarıldı. Onarılırken özgün haline göre duvarları yine kagir, çatısı ahşap olarak kalmasına dikkat edildi.

¹⁸ "Kasımpaşa Camii ve Külliyesi", *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1984, IV, 2039.

Şekil 2.11.1 Abdüsselam Camii

Günümüzde de varlığını koruyan ve I. Ulusal Mimarlık Üslubu'na ait olan bu caminin dikdörtgen planlı, kapalı son cemaat yeri, dikdörtgen planlı harim bölümü vardır. Bu caminin girişi dikdörtgen olup açık ve ferahdır. Sivri kemerlerin kemer çizgisine paralel olan silmeler bulunur. Bu şekilde olan pencerelerden harim bölümünde iki tane bulunmaktadır.

Son cemaat bölümünün yan kısımları giriş bölümünden ayrı olarak küçük odalara dönüştürülmüş, harim bölümünden de bu odalara girmek için birer pencere yer almaktadır. Son cemaat bölümünün üstü mihrap olup bu mahfile batı yönünden birmerdivenle ulaşılmaktadır. Caminin eski durumundan kalma kısa minaresi caminin kuzeybatısında yer alır. Bu minarenin kare planlı olan kaidesi, caminin içinde bulunmakta olup bodur gövdesi çatıyı delerek yükselmiştir. Bu minarenin kesme küfeki taşından korkulukları olup kurşun kaplı külahı bulunmaktadır. Cephe olarak her ne kadar I. Ulusal Mimarlık Üslubu'na yakın bir tarz olarak gözükse de pencerelerdeki baklava biçimli demir parmaklıkları, köşelerde ve girişte uzanan pilastrları ile Osmanlı ampir üslubundan da izler taşımaktadır.¹⁹

Sütlüce'de bulunan kargir yapıları olan bu cami, sade görünümünün dışında uzun, sivri kemerli pencereleri ve geniş çatı saçağıyla dikkat çekmektedir. Bu özellikleriyle Birinci Ulusal Mimarlık döneminin özelliklerini bünyesinde bulundurduğunu söyleyebiliriz.

¹⁹ Tekeli,İ.(1994).Abdüsselam Cami.*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.1: S.55a). İstanbul: Kültür Bakanlığı/ Tarih Vakfı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SIRA DIŞI CAMİLERİN OLUŞUM ETKENLERİ

3.1. Dönem Akımları

Osmanlı devleti, Kurtuluő Savaőı'ndan sonra yeni bir yapılanmaya girmiş olup Cumhuriyetin de ilanıyla bu yenilenme süreci, Batı tarzını temel alarak gelişme göstermiştir. Cumhuriyet Türkiye'si modernleşmeyi ele alarak mimaride de Avrupa'daki 'Modern Hareketler'i ele almıştır(Bozboğan, 2012, s.19).

19.yy'da Klasik Osmanlı mimarisinin biçim ve süslemeleri yerine Türkçülük düşüncesini benimseyen milliyetçilik akımının da etkisiyle yeni bir tarz oluşturulmak istenmiş ve böylece mimari alanda değişimler yaşanmış, Milli Mimarlık Üslubu (Neoklasik Üslup- Birinci Ulusal Mimarlık Akımı) gündeme gelmiştir(Sözen, 1996, s.27).

II.Meşrutiyet (1908) dönemine denk gelen bu dönemde mimaride historist bir eğilim de gündeme gelmiştir. Yeni bir mimarlığı yaratma endişesi taşıyan bu mimarlar Milli mimariyi, Milli Rönesansı, Neo Klasisizmi oluştururken eklektisizmin baskınlığından etkilenmemek gibi bir kaygı gütmemişlerdir. Bu mimarlar eklektisizmden değil, batı biçimli eklektisizmden uzak durmaya çalışmışlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında inşa edilen büyük ölçekli yapıtlar yeni ulusal kimlikle örtüşmektedir.

Bu yeni yaklaşımla ulaşılan yapılanma, alışagelmış bir durumdan farklı karşılanmıştır. Kent adeta yeni yaklaşımların gösteri alanı durumuna gelmiştir. Bu dönemle ilgili bilgi vermektedir. Hem modernite hem kimlik problemleri ulusun yapıtlarında da karmaşık bir dönem yaşandığını ispatlar niteliktedir. Oysa ki ' I. Ulusal Mimarlık üslubu, oryantalizmin hazırladığı ortamda oluşmuş, kendi biçim sözlüğünü kurmuş, Batılı bir mimarlık formasyonuna dayanmış ve oldukça yüksek bir tasarım düzeyi tutturmuştur.' (Akın, 2003, s.34).

I. Ulusal Mimarlık Dönemi'ni biçimsel olarak değerlendirmeye çalışırsak, plandaki değişikliklerden daha çok cephedeki değişiklikler göze çarpar. Bu dönemin en önemli özelliği olan simetri, planlar da olduğu gibi cephelerde de belirgin bir biçimde görülür. Yapılar, giriş bölümüne göre simetrik olarak yerleştirilmiş, bu girişlere mermer sütun ve çini malzemesi ile bezenmiş sütunlar yer alır. Mermer sütunların başlarında kimi zaman baklava biçimi kimi zaman mukarnaslı biçimler görülür. Bu dönemin diğer bir özelliği olan kubbeler, yapının giriş ve köşelerinde yer alır. Osmanlı mimarisine de rastlayacağımız bu organik mimaride, kemer formları da yer almıştır.

Osmanlı mimarisi, tarihsel özellikten arındırılıp tasarımsal bir öge olarak sunulmuştur. Cephe dışında iç mekanlarda da Osmanlı mimarlığıyla benzerliği olmayan yeni işlevsel özellikler, konfora yönelik elemanlar (kalorifer, banyo gibi) ve havalandırma sistemleri görülmektedir. Bu planlama üzerinde Vedat Tek, apartmanlar üzerinde çalışırken kullanım bakımından konforu arttıracak nişler, depo alanı gibi iç mekan öğelerini ele almıştır. Yeni yapı tipleri ve inşaat teknikleri ile İstanbul kentinin yenileşmeye adım attığı görülür.

Osmanlı kültürüne kendi özünü koruyup, yeni anlam üreten birçok pratiğin eklenmesi sonucu oluşmuş ve bu pratiklerin tarihsel-toplumsal süreçlerden geçerek değişikliğe uğramış olan Birinci Ulusal Mimarlık Akımı'nın ağırlıklı olarak İstanbul ve Ankara kentlerinde yapıların büyük bir alanda yaygınlaştığını görmekteyiz. Bu akımla gelen yeni simgeler, göstergeler ve anlamlar, farklı yorumlara açık hale gelmesine neden olmuştur.

II. Meşrutiyet'in getirdiği 'çağdaştırma' , 'modernleşme' , 'asrileşme' gibi değişik kavramların gündeme gelmiş, Cumhuriyet döneminde ise 'ulusal kimlik' öne çıkmıştır. Bu devirde Batı'nın üstünlüğüyle kendini yeniden inşa etmek, yenilemek zorunda kalan Türk devleti, özünü de koruyup çok katmanlı ve farklı

mimari eğilimleri kendi kimlik tanımları çerçevesinde modernleşmeye bir adım atmıştır.

Batılılaşmaya yönelik adımlar atılmaya başlayan bu dönemde, belirli bir planı olmadığı, karmaşık bir biçime sahip olduğu düşünülen İstanbul'da kent planlamaya devam ediliyordu. İstanbul'daki Birinci Ulusal Mimarlık yapıları tanzimat düşüncesini benimsemiş yönetimin yeni kadrolarının desteğini almıştır. Buradan anlaşılıyor ki bu dönemde modernleşmek için yapılan mimari reformlarda da yöneticilerin etkin olduğu görülür. Ulusal Mimarlık başlığı altında bir "Yönetim Üslubu"ndan söz edebiliriz (Denel,1982, s.15).

19.yüzyıldan itibaren büyük ölçekli kütlelerle tanışan halk, 17.yüzyılın gayrimüslimlerin topoğrafyaya göre büyük olan yapılarına alıştığı için normal karşılamış olsa da cephedeki düzende Osmanlı-Selçuklu-Türklük biçimleriyle farklılığını ortaya çıkarmıştır. Bu yönüyle batılı mimariden ayrıldığı görülmüştür (Ödekan,2000, s.45).

Genel olarak yapıları birarada ve yakın mesafelerde bulunduran Birinci Ulusal Mimarlık, İstanbul'un bir yeni görünümüne ulaşmasını sağlamıştır. Bu yeni yapılar, Osmanlı mimarisinin yanında ulusal kimliği de ön plana çıkaran düzenlemelere sahiptir. Kent sakinleri için bu yeni ve değişik düzende, bu yapılar ilk görüşte farklılığı anlaşılan bir mimari anlatımı benimsemişlerdir (Kuran,1963, s.33).

Bu dönüşümler mimari de Osmanlı'dan kopuşu da gösterir. Toplum, yeni olan herşeyi modern olarak anlamlandırdığı için bu dönemde tepki toplamıştır. Dönemin aydınları ise bu dönemi övgüyle karşılamış, modern arayışa olumlu dönüş yapmışlardır (Akın,2003,s.34).

Bu çalışmada 1908-1923 yılları arasındaki cami mimarisindeki değişimler, özgün yaklaşımlara değinilecektir. Cami, İslam mimarisinin ibadet ve simgesel niteliğini taşır. Bunun yanında bir buluşma yeri olarak da yer alan cami, bir kent için önemli yapılardır. Kuran'da cami yapılarının biçim ve formuyla ilgili bir gösterge bulunmamasına karşın, müslümanlar ibadetleri kolaylıkla yapmak için gerekli görsdükleri gereksinimleri ile cami tasarlamışlardır (Duysak 2000, Haseki 2006).

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde büyük kentlerinde inşa edilen camilerin boyutu küçültülmüş, bunun yanında üslup olarak Osmanlı dönemi camilerinden izler taşımışlardır (Haşim,1928 s.27). Anadolu'da ise çatılı camiler görülüp yeni arayışlara girilmemiştir. Osmanlı mimarisinde batılılaşma etkisinin artmasıyla, İstanbul camileri plan ve bezeme yönünden değişiklikler görülmüştür. Geleneksel tipolojiden çıkan bu İstanbul camilerinden birkaçına bu çalışmada yer vereceğiz.

3.2. Yeni Malzemeler

Çağdaşlaşmaya yönelik mimarideki değişim için modern yapı malzemeleri için talep artmış, yapılanma çalışmaları görülmüştür. Mimarideki bu gelişim ile devletler arası ilişkiler de ortaya konmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan birkaç çimento, tuğla ve kereste fabrikası ile sınırlı bir üretim sağlanmış fakat bu yetmemiştir. Bu yüzden yapı malzemeleri ithaline başvurulmuştur. Türkiye'ye Rusya, İtalya, Romanya ve Almanya gibi Avrupa ülkelerinden çimento ithal edilmekteydi.²⁰

Bu dönem Cumhuriyet Türkiye'sinde sanayiye geliştirme amaçlı kararlar alınmıştır. Bu kararlardan birincisi, yerli sanayiye geliştirmek amaçlı 1927-1942 yılları arasında ortaya çıkan Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır.²¹ Bu kanun ile yapı malzemesi üreten fabrikaları açanlara devlet tarafından arsa verilmesi, hiç üretilmeyen yapı malzemelerinin ithalinde de vergiden sorumlu olmamaları sağlanmıştır.

Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun temeli, Cumhuriyet'in ilanından önceye dayanmakta olup diğer devletlerin egemenliği altına girmeden kendi ürettiği yerli kaynakların sağlanması istenmiştir. Bunun için Misak-ı İktisadi onaylanmıştır. Böylece sanayi için özel girişimlerin desteklendiği anlaşılmaktadır. Bu özel girişimlerden örnek verilecek olursa, İstanbul'da Bakırköy Çimentoları T.A.Ş. tarafından kurulmuş Kurt Çimento Fabrikası, Ankara Çimentoları A.Ş. tarafından Ankara Çimento Fabrikası verilebilir.

²⁰ ÖZGÜVEN, Yekta, Emel CANTÜRK(2019), '*Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Yapı Malzemesi Endüstrisi ve Mimari Üretim/Kültür Ortamı*', Araştırma Makalesi, C:14, S:4

²¹ Bu kanun, 1913 tarihli ve aynı adlı kanunun genişletilmiş bir versiyonudur (Yücel, 2014, s.15).

Betonarme inşaatlar için de önemli olan demir üretimi için bazı girişimlere kalkışılmış ve ilk defa İstanbul'da bir haddehane kurulmuştur.

Çimento, yeterli miktarda üretilemeyip dışarıdan ithal edilen en pahalı malzeme olmuştur. Bu yüzden çimento özel inşaatlarda değil de devlet eliyle yürütülen inşaatlarda kullanılan bir yapı malzemesi olarak kalmıştır.²²

3.3. Mimarlar ve Denemeler

Bu dönemin en etkili mimarları Kemalettin Bey ve Vedat Bey'dir. Birinci Ulusal Mimarlık Akımı'nın öncülüğünü yapan bu iki mimar, milli bir üslup yaratmak istemişlerdir.

Bu dönemde , Milliyetçilik ön planda olsa da Osmanlı'dan da izler taşıyan yapılar da vardır. Dini yapılarda kullanılan kubbe ve saçak, kamu yapılarında da kullanılmıştır.

Mimar Kemalettin Bey (1870-1927)

Şekil 3.3.1 Mimar Kemalettin Bey

²² Kanun, yeni kurulacak işletmelere belediye sınırları dışındaki arazilerinde devlet tarafından karşılıksız, belediye sınırları içindekilerin ise arazi bedelinin 10 yıl içerisinde geri ödenmesi koşuluyla verilmesi; tesislerin kurulması veya gelişmesi için gerekli her türlü inşaat malzemesi, hammadde, araç-gerecin, nakliyelerinin yurtiçinden sağlanamadığı durumlarda gümrük vergisinden muaf tutulmaları; kuruluşları sırasında yurtdışından getirilecek olan gereksinimlerin nakliyesinde %30 indirim yapılması; haberleşme ve enerji ihtiyaçlarının devlet tarafından sağlanması, vb.gibi hükümleri kapsar(Avcıoğlu, 1996, s.381-382).

1870 doğumlu, mimarlık eğitimini yurtdışında alıp mezun olduktan sonra tasarladığı yapılarda Osmanlı mimarisinden esinlenerek Alman mimarisinden de etkilenecek yeni bir üslup oluşturmak istemiştir. Mimar Kemalettin'in eserlerinden biri olan Ahmet Ratip Paşa, Çamlıca'da inşa edilmiş, İstanbul'un simgesel yapılarından biri olmuştur. Bu yapı sonradan Çamlıca Kız Lisesi olmuş olup yapının mimari tarzında Art Nouveau'dan izler taşımaktadır. Binanın yapı malzemesi özenle seçilmiş, kesme ve değerli bir malzeme olan bakara kristali merdiven korkuluklarında kullanılmıştır. Kapılarda ve pencerelerin üzerinde oyma işlemler bulunmaktadır.²³

Gazi İlk Muallim Mektebi

Bu yapı, Mimar Kemalettin Bey'in son eserlerindedir. Bu yapı, 1930'larda inşa edilmiştir fakat 1927'de vefat eden Mimar Kemalettin bu yapının son halini görmemiştir. Bu yapı, günümüzde Gazi Üniversitesi Rektörlük Binası olarak yer almaktadır.

Şekil 3.3.2 Gazi İlk Muallim Mektebi

²³ Yavuz, Y. 'Mimar Kemalettin Bey (1870-1927)', O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı:1, Bahar 1981

Mimari tarz olarak Birinci Milli Mimarlık Dönemi'nin özelliklerini taşımaktadır. Bu yapının birinci katındaki pencereleri sivri kemerli olup diğer pencereleri ise dikdörtgen veya kare biçimdedir. Gazi İlk Muallim Mektebi, betonarme iskelet sistemiyle inşa edilmiştir. Bu yapıdaki sütunları, işlevsel değil de görsel olarak kullanan Mimar Kemalettin Bey, yapıya anıtsal bir özellik kazandırmış.

Karaağaç Tren İstasyonu

Şekil 3.3.3 Karaağaç Tren İstasyonu

Tren garı olarak inşa edilse de günümüzde Trakya Üniversitesi Rektörlük Binası olarak Edirne'de varlığını sürdürmektedir. Karaağaç Tren İstasyonu, mimarisiyle Mimar Kemalettin'in dikkat çekici yapıtları arasında yerini alır.

Bu yapının uzunluğu 80 m olup, dikdörtgen planlıdır. Yapı malzemesi tuğladır ve yığma sistemle inşa edilmiştir. Bununla birlikte, yapının dış duvarları, kapılarının kemerlerinde, yapıya ait iki kulede kesme taş kullanılmıştır. Yapının üstü, asbest plaka kaplı çelik makaslı, kırma çatıyla örtülmüştür. Bu yapıda, Türk üçgenleri, kum saati motifleri, saçaklar dikkat çekmektedir.²⁴

Yapının formu için tasarımda Mimar Kemalettin, Sirkeci Garı'nın yapımında Prof. Jasmund'un yanında eğitim asistanı olarak yer aldığı için, Karaağaç Tren İstasyonu'nun biçimlenmesinde ve hatta diğer tasarladığı yapılardan olan Evkaf-ı

²⁴ Cengizkan Ali (2019), 'Mimar Kemalettin ve Çağı: Mimarlık, Toplumsal Yaşam, Politika Sempozyumu', ODTÜ Mimarlık Bölümü

Hümayun Nezareti, İstanbul Seraskerat Binası gibi yapılarında da Sirkeci Garı'ndan etkilendiği görülebilir²⁵

Mimar Vedat Tek (1873-1942)

Şekil 3.3.4 Mimar Vedat Tek

1873 doğumlu olan Mimar Vedat Tek, eğitilmiş olup Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nin öncü mimarlarından. Günümüze birçok eseri ulaşmıştır. Bunlardan örnek verilecek olursa; Sultanahmet Tapu ve Kadastro Müdürlüğü (1908), Sirkeci Büyük Postahane (1909), Haydarpaşa ve Moda Vapur İskeleleri, Eski Büyük Millet Meclisi Binası (1924), Kastamonu Hükümet Konağı (1902), Fatih Tayyare Şehitleri Anıtı, İzmir Saat Kulesi gibi eserleri örnek verilebilir.²⁶

²⁵ Yavuz, Y. (2015), '*Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Heyet-i Fenniyesi İlk Başmimarı Mimar Kemalettin*', Restorasyon- Konservasyon- Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yıllığı, S: 11, İstanbul.

²⁶ İŞÖZEN Erhan, '*1. Ulusal Mimarlık Akımı'nın Büyük Ustası Mimar Vedat Tek'e Saygı*', Mimar Vedat Tek Evine Rölyef Plaket Konulması ve Anma Töreni, 17 Nisan 2000, Şişli Belediye Başkanlığı, s.1-4

Sirkeci Büyük Postane

Şekil 3.3.5 Sirkeci Büyük Postane

Sirkeci PTT Merkezi, Türkiye'nin en büyük postane binasıdır. Mimar Vedat Tek'in bu özgün eseri 1905-1909 yılları arasında yapılmıştır. Bu yapı 4 katlı, 3200 metrekarelik alana sahiptir. Bina girişinde basamaklar karşılamakla olup yapının iki köşesi öne çıkarılmış ve üstleri de kubbe ile örtülmüştür. Cephe süslemelerinde 16.yy Osmanlı mimarisinden izler taşımaktadır. Cephede malzeme olarak yontma taş ve mermer kullanılmıştır.

Kastamonu Hükümet Konağı

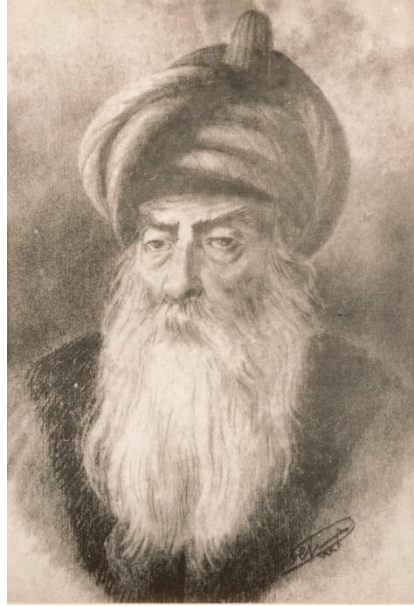

Şekil 3.3.6 Kastamonu Hükümet Konağı

Kastamonu Hükümet Konağı, 1902’de hizmete açılan idari yönetim binası olarak inşa edilmiştir ve günümüzde de aynı kullanım amacına uygun olarak varlığını sürdürmektedir. Mimari tarz olarak Arap mimarisini yansıtan yapı kesme taştan yapılmıştır. Kagir olan bu yapı 3 katlıdır ve 1901’de hizmete açılmıştır.

Yapının tasarımında Avrupa’da yapılan resmi yapılardan izler taşısa da Vedat Tek, binada tasarlanacak kemerlerin biçimlendirirken Osmanlı kamu binalarına uygulanabilecek tarzda yerleştirmeyi sağlamıştır. Binaya girerken yüksek bir merdiven karşılamaktadır ve bu merdiven neredeyse iki kat yüksekliğindedir. Biçim olarak bu merdiven, klasik ‘podio’ motifini yansıtan bir tasarım ögesi olarak kullanan Tek, yapıya anıtsal özelliği katmıştır.

Mimar Sinan (1488-1588)

Şekil 3.3.7 Mimar Sinan

Mimar Sinan, Osmanlı padişahları Kanuni Sultan Süleyman , II. Selim ve III. Murat dönemlerinde Osmanlı baş mimarı ve inşaat mühendisliği olarak görev almıştır. Mimar Sinan, birçok eser bırakmasıyla adı dünyaca tanınmıştır. Mimar Sinan 93 cami, 17 imarethane, 20 türbe, 56 medrese 7 daru-l kurra, 52 mmescit, 3

darüşşifa, 8 köprü, 20 kervansaray, 5 su yolu, 36 saray, 48 hamam ve 8 mahzen olmak üzere 410 eseri bulunmaktadır. Başyapıtı olarak, ‘ustalık eserim’ olarak adlandırdığı Selimiye Cami’yi göstermiştir.

Şekil 3.3.8 Selimiye Camii

Mimar Raimando D’Aranco (1857-1932)

Şekil 3.3.9 Mimar Raimando D’Aranco

Şekil 3.3.10 Şeyh Zafir Türbesi

D'Aranco, Art Nouveau tarzında yaptığı birçok eserle tanınmış olan Osmanlı döneminde yaşamış olan İtalyan mimardır. 16 yıl saray mimarlığı yapmış olan mimarın eserlerinden olan Beşiktaş'taki Şeyh Zafir Türbesi, sonradan yıktırılan Karaköt Camii, mimar Valluery ile birlikte tasarladığı Haydarpaşa Tıbbiye mektebi örnek verilebilir.

Mimar Alexandre Valluery (1850-1921)

Şekil 3.3.11 Mimar Alexandre Valluery

Sanayi-i Nefise Mektebi'nin mimarlık bölümünün kurucusu olan Valluary, bu mektebin ilk mimarlık hocası olarak 25 yıl görev almıştır. İstanbul'a çok önemli eserler kazandıran Valluary, Osmanlı üst yönetimi için önemli bir mimar olmuştur. Yapılarında Osmanlı kültürü ile batı tarzını birleştirmiştir. Eserlerinden örnek verilmek istenirse, Hidayet Camii, Düyun-u Umumi binası, İstanbul Arkeoloji Müzeleri ana binası, Büyükkada Rum Yetimhanesi gibi yapılar günümüzde de varlıklarını sürdürmektedir

Şekil 3.3.12 İstanbul Arkeoloji Müzeleri ana binası

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Camilerin gelişimi konusunda Türk mimarisinin plan ve strüktürel alanda araştırmaları ve denemeleri sonucunda zamanla yerine oturmuş ve bunun neticesinde klasik dönem anıtsal üslubu doğmuştur. Cami plan tipinde, Osmanlı mimarisinde tek tip bir uygulama kullanılmamış, mekânsal bütünlük ön plana alınarak merkezi planda kubbe, Osmanlı dini mimarisinde klasikleşmiştir. Camilerin tasarımında form her zaman önemsenmişse de dini yapının kullanılabilirliği, işlevselliği arka plana atılmamıştır.

20.yy'da gündemde olan Barok ve Rokoko üslubundan yüzey plastiğinde kullanılmıştır. Bununla birlikte dini yapılarda kubbe ve kubbenin altında yer alan kare form ile mekânsal bütünlüğü oluşturma anlayışı sürdürülmüş ve ana kütlelerin değiştirilmesi istenmemiştir. Avrupa'dan gelen Barok üslubu bire bir uygulanmayıp Osmanlılaştırılarak uygulanmış ve bu da mimarlık tarihçileri tarafından 'Osmanlı Baroğu' olarak adlandırılmıştır.

Birinci Ulusal Mimarlık döneminin getirdiği eklektik denemelerle, klasik Osmanlı mimarisinden farklı bir tarz oluşturularak plan, cephe ve yapısal özelliklerle bu farklı üslup denemelerine gidilmiştir. Batı eğitilmiş Türk mimarların, mimari açıdan bilgi birikimleriyle Türk mimarisinde yeni gelişmeler doğurmuştur. Batı'dan alınan anıtsal özelliklerin yanında, mimari cephe tezyinatında ve çini süslemeleri uygulanmış ve buna rağmen geleneksel çizgilerden çok uzaklaşmamıştır. Bu dönemde ortaya konan Batı etkili mimari tarz, Türk mimarların milliyetçiliğe sadık kalmaları sebebiyle geleneksel eklemelerle inşa edilmiş sıra dışı camileriyle ezber

bozan tarzda olup bu tez çalışmasında adı geçen sıra dışı camiler, günümüzde varlıklarını sürdürmektedir.

Bu tez çalışmasında, camilerin sıra dışı özelliklerini saptamak için gerekli bilgiler için İstanbul'daki çeşitli kütüphanelerden yararlanıldı. Günümüzdeki durumunu, restorasyonda olup olmadığını öğrenmek adına bu camilerin keşfine çıkılmıştır. Restorasyondaki camiler için, restorasyon çalışmasından sorumlu olan mimarlarla görüşülüp, caminin önceki hali hakkında bilgiler toplanıldı ve bu bilgiler not alındı. Onarım aşamasındaki bazı camilerin, onarımdan önceki fotoğraflarına ulaşılmış, diğer camilerin fotoğrafları ise keşif sırasında çekildi. Daha fazla bilgi için arşivlere bakıldı, tez çalışmasının konusuna uygun, faydası olacağı düşünülen kitaplardan yararlanıldı. Bunun yanında, bazı internet sitelerinden de yararlanıldı.

KAYNAKÇA

- Akın, G.** (2009) *Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Mimarlık Tarih İlgisi ve Türk Eksenli Milliyetçilik (1873-1930)*. (Doktora Tezi). İ.T.Ü, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Avcıoğlu ,D.**(1996) *Türkiye'nin Düzeni (Dün- Bugün- Yarın)*. Birinci Kitap, İstanbul: Tekin Yayın Evi
- Ayverdi ,E.H.**, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1966.
- Bilgin, İ.** (2004), *Türkiye'de Popüler Kültürün Harcı Olarak Beton*. Betonart,(C.2, S.55-56).
- Bozdoğan, S.** (2002), *Modernizm ve Ulusun İnşası*, Metis Yayıncılık
- Cengizkan, A.** (2019), *Mimar Kemalettin ve Çağı: Mimarlık, Toplumsal Yaşam, Politika Sempozyum*. ODTÜ Mimarlık Bölümü
- Demiriz, Y.** (2008) *Geç Dönem Osmanlı Mimarisi* , İstanbul.
- Denel , S.** (1982) *Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenler*. Ankara.
- Duysak, N.** (2000), *20. Yüzyıl Türkiye'sinde Cami Tasarımı Ve Geleneksel Cami'*. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Genç, E.** (2019) *1900-1930 Yılları Arası Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet Dönemi İstanbul Yapılarında Cephe Bezemeler*. (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Genç, E.** (2019) *1900-1930 Yılları Arası Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet Dönemi İstanbul Yapılarında Cephe Bezemeleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gökalp, Z.** (1963) *Türkçülüğün Esasları.*, İstanbul: Varlık Yayınları, 5.Baskı, s.11-12
- Haseki, S.** (2006), *20.yüzyıl Çağdaş Cami Mimarisine Ankara Örnekleri Üzerinden Bir Yaklaşım*. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kızıldere, S.** (2005) *İstanbul'da Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi Yapıları'nın Kent Bütünü İçindeki Yerinin Değerlendirilmesi*. İ.T.Ü. Dergisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Kızılderem, S.** *İstanbul'da Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi Yapıları'nın Kent Bütünü İçindeki Yerinin Değerlendirilmesi.* İ.T.Ü. Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, İstanbul.
- Kuran, A.** (1964) *İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami.* Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayını.
- Kuruyazıcı, H.** *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bir Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu,* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Ödekan, A.,** (2000). *Cumhuriyet Dönemi:1923- 1950: Mimarlık, içinde Çağdaş Türkiye 1908- 1980.* Türkiye Tarihi 4,(S.542-554), Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, İstanbul.
- Özgüven ,Y.**(2002) *'Türkiye'de Kadın Mimar Kariyerinin Başlangıcı (1934-1960).* (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi,Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Sey, Y.** (1998) *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Mimarlık ve Yapı Üretimi.* Ed: Yıldız Sey (editör) 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s.25-39
- Sey, Y.** (2003) *Türk Çimento Tarihi.* İstanbul: TÇMB ve ÇMİS Yayınları
- Sözen, M.** (1996) *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şimşek, F.** (2016) *İtalyan Mimar Raimondo D'Aronco,* Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Tekeli ,İ.** (1994) Abdüsselam Cami.*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.1: S.55a). İstanbul: Kültür Bakanlığı/ Tarih Vakfı.
- Tekeli ,İ.** (1994) Hidayet Cami.*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.4: S.71a, C.3 : S.161c, C.7: S.364c). İstanbul: Kültür Bakanlığı/ Tarih Vakfı.
- Tekeli ,İ.**(1994) Hobyar Mescidi.*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.4: S.80, C.3: S.10, C.7:S.232). İstanbul: Kültür Bakanlığı/ Tarih Vakfı.
- Tekeli ,İ.**(1994) Kamer Hatun Cami.*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi.* (C.4, S.402). İstanbul: Kültür Bakanlığı/ Tarih Vakfı.
- Tekeli ,İ.**(1994) Karaköy Cami.*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.3, S.559). İstanbul: Kültür Bakanlığı/ Tarih Vakfı.
- Tekeli ,İ.**(1994) Karaköy Cami.*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.6: S.140, C.7: 467). İstanbul: Kültür Bakanlığı/ Tarih Vakfı.
- Tekeli ,İ.**(1994).Karaköy Cami.*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.3, S.559). İstanbul: Kültür Bakanlığı/ Tarih Vakfı.

- Tekeli, İ.**(1994)Nallı Mescidi.*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.6: S.42, C.1: S.519, C.2: S.371, C.7: S.354). İstanbul: Kültür Bakanlığı/ Tarih Vakfı.
- Temel, R.** (2020) *Giulio Mongeri'nin Erken Cumhuriyet Dönemi Yapısı Eskişehir Ziraat Bankası'nın Kültürel Miras Yöntemi Kapsamında İncelenmesi*. (Araştırma Makalesi). İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Toraman, İ.** (2011) *İstanbul'un 100 Mimarı*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Ulubay, S.** (2019) *Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde 'Moderni Millileştirme' Çabasının Sorgulanması*, Kent Akademisi, Cilt:12, Sayı:2, İstanbul.
- Uzun, Ç.** (2008) *17.-19.yy'larda İstanbul'da Caminin Kentsel ve Simgesel Dönüşümü..*(Yüksek lisans tezi).Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yavuz, Y.** (1981) *Mimar Kemalettin Bey (1870-1927)* .O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi, (C.7, S.1).
- Yenigün, S.,** *İstanbul'un İncileri, Sur İçi Camileri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A.Ş.) Yayınları, 2014.
- Yavuz, Y.** (2015), 'Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Heyet-i Fenniyesi İlk Başmimarı Mimar Kemalettin', Restorasyon- Konservasyon- Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yıllığı, S: 11, İstanbul.
- URL-1**, <<https://avys.omu.edu.tr>>,erişim tarihi 04.02.2021.
- URL-2**, <<http://www.restoraturk.com>>, erişim tarihi 04.02.2021 .
- URL-3**, <tr.wikipedia.org/wiki/Kamer_Hatun_Camii>, erişim tarihi 14.01.2021 .
- URL-4**, <<turanakinci.com/portfolio-view/beyoglu-kamer-hatun-camii>>, erişim tarihi 14.01.2021.
- URL-5**,< <islamansiklopedisi.org.tr>>, erişim tarihi 14.01.2021.
- URL-6**, <<isamveri.org>>, erişim tarihi 15.01.2021.
- URL-7**, <<istanbuldakicamiler.com>>, erişim tarihi 17.01.2021.
- URL-8**, <<dergipark.org.tr>>, erişim tarihi 19.01.2021.
- URL-9**, <<kulturenvanteri.com>>, erişim tarihi 25.01.2021.
- URL-10**, <<polen.itu.edu.tr>>, erişim tarihi 27.01.2021.
- URL-11**, <<katalogtarama.cekulvakfi.org.tr>>, erişim tarihi 27.01.2021.
- URL-12**, <<http://www.mimarlikdergisi.com>>, erişim tarihi 20.03.2021.
- URL-13**, <<https://www.mustafakemalim.com>>, erişim tarihi 03.04.2021.

- URL-14**, <<http://www.kulturvarliklari.gov.tr>>, erişim tarihi 03.04.2021.
- URL-15**, <<http://app.haber365.com.tr>>, erişim tarihi 03.04.2021.
- URL-16**, <<http://gazetebilkent.com>>, erişim tarihi 05.04.2021.
- URL-17**, <<https://www.istanbuldakicamiler.com/suadiye-camii/>>, erişim tarihi 22.04.2021.
- URL-18**, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Karak%C3%B6y_Camii>, erişim tarihi 16.05.2021.
- URL-19**,
<<https://www.kadioglugruprestorasyon.com/wpcontent/uploads/2019/03/>>, erişim tarihi 16.05.2021.
- URL-20**, <<https://www.deviantart.com/fiyonk14/art/Karaagac-Tren-Istasyonu-Railway-Station-850943280>>, erişim tarihi 16.05.2021.
- URL-21**, http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Kastamonu_Hükümet_Konağı, erişim tarihi 23.08.2021
- URL-22**, http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Mimar_Sinan> erişim tarihi 23.08.2021
- URL-23**, http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Raimando_DAranco> erişim tarihi 23.08.2021
- URL-24**, <http://www.kulturenvanteri.com/tema/alexandre-valluery-eserleri/>> erişim tarihi 23.08.2021
- URL-25**, <http://www.surgugayrimenkul.com/mimar-kemaleddin-bey-kimdir/>> erişim tarihi 23.08.2021
- URL-26**, <http://www.oktayaras.com/vedat-tek/tr/29739/>> erişim tarihi 23.08.2021
- URL-27**, <http://www.cnsdnz.wordpress.com/2009/11/29/mimarsinan/>> erişim tarihi 23.08.2021
- URL-28**, http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Selimiye_Camii> erişim tarihi 23.08.2021
- URL-29**, <http://www.pbase.com/osmantanidik/image/56748616>> erişim tarihi 23.08.2021
- URL-30**, <http://www.archi101.com/Alexandre-Valluery>> erişim tarihi 23.08.2021